

Recensioner

Mats Börjesson och Alf Rehn (2009) *Makt*. Malmö: Liber

Mats Börjesson och Alf Rehn har skrivit en bok om makt med den passande titeln *Makt*, vilken ingår i Libers serie av introduktionsböcker till samhällsvetenskapliga nyckelbegrepp under mottot "Utforskande – Fokuserat – Dynamiskt". Boken lever på det hela taget upp till denna paroll och förenar framgångsrikt en klar framställning med ett analytiskt djup som överstiger förväntningarna på en introduktionsbok. Men boken är också ett symptom. Och då inte i betydelsen av tecken på det patologiska, det normalas motsats, utan snarare i betydelsen av ett till synes oundvikligt dilemma. Men mer om detta nedan.

Bokens struktur följer delvis den traditionella formen med en mer "teoretisk" första del genom redogörelsen för ett antal tänkare och perspektiv, där framställningen fokuserar mer på perspektiven än dem som framför dem, och en andra, mer "tillämpande" del, där de olika perspektiven vävs in i ett successivt utmejslande av maktens språkliga konstruktion och motståndets möjligheter. I den senare används bland annat "bloggkulturen" som ett exempel på vikten av de maktaspekter som redogjorts för i föregående avsnitt. Bokens epilog rundar av diskussionen genom att återknyta till det inledande exemplet med flygplatsers rutiner och blir till ett destillat av bokens övergripande argument för makten såsom det socialas ständiga följeslagare, som konstitutiv för varje socialitet, genomträngande samhällets struktur från den, *prima facie*, avgränsade relationen mellan två människor, till den överordnande, skenbart mer abstrakta diskursen à la Foucault.

I bokens första del finner vi en inverterad kronologi, där redogörelsen tar sin början med den litet otippade Stewart Clegg, följd av de mer välkända Giddens, Habermas och Foucault och sedan går över till Lukes och Parsons, därefter vidare mot Weber och Marx för att till sist sluta vid Machiavelli och Hobbes. En omvänd kronologi motiveras främst av författarnas önskan om att läsaren inte skall nödgas ta sig igenom en mängd förhistoria innan hon kommer till de "mer spännande partierna" – med den smått olyckliga implikationen att "det spännande" finns i det kronologiskt närliggande.

Börjessons och Rehns bok gör inte anspråk på att vara någon heltäckande eller enhetliggörande genomgång av relevanta teorier och tänkare i relation till begreppet "makt" och framställningen tar i stället form genom ett antal nedslag i maktbegreppets historia. Då författarna tydligt positionerar sig som socialkonstruktionister blir talet om ett maktbegrepp emellertid problematiskt. Hänvisningarna till *makten* tycks trots allt peka på möjligheten till en maktbegreppets genealogi, en linje till vilken de historiskt partikulära definitionerna av makt kan bindas – inte utifrån likheten mellan deras positiva innehåll utan genom författarnas användande av makt*begreppet* såsom en gemensam, fixerad beteckning. Partikulariteten riskerar dock att försvinna genom en genomgående frikoppling från socio-historisk contextualisering, med följden

att bokens teorier och perspektiv blir till ett manifesterande i det enskilda av det allmänna aldrig explicit diskuterade maktbegreppet. Vi tycks inte komma undan denna rörelse mellan *metaphysica universalis* och *metaphysica specialis*, att maktbegreppet inte kan användas annat än som det abstrakt allmänna genom vilket vi gör det partikulärt konkreta förståeligt. Ser vi inte här en ofrånkomlig rörelse mot ett sociologiskt förnuft (vilket de begreppsnominalistiska författarna verkar vilja, men ändå inte tycks kunna, undvika)?

Ytterligare ett exempel: Inledningsvis finner vi åtskillnaden mellan ”hur man *studerar* makt i en [specifik] kontext” och att ”*förstå* den makt man kan finna”, eller annorlunda uttryckt, skillnaden mellan ”*vad* man tittar på” och ”vad det man ser *betyder*” (s. 9). Åtskillnaden åsyftar ett preliminärt avgränsande av maktens effekter för att göra dem analytiskt behandlingsbara – ett *funktionellt* särskiljande (för kan vi verkligen skilja mellan seende och begreppsliggörande?) som visserligen kan hjälpa läsaren, men som riskerar att leda till en hypostasering av hjälpkonstruktionen och till en reifikation av makten, vilket blir problematiskt mot bakgrund av författarnas positionering. Vidare tenderar alla specifika förhållanden av tvång, repression, disciplinering, övervakning/kontroll, belöning, motstånd, osynliggörande, att bli till *Maktens manifestationer*. Men är då inte dessa förhållanden det vi *ser som* makt, det vill säga är det inte just detta som *är* makten? Godtar vi detta är Makten det konceptuella ramverk genom vilket vi förstår dessa förhållanden, eller mer precist, den store Andre och den illusoriska fästpunkt som utgör vår förståelses symboliska referent – vilket i det här fallet intressant nog stöds av bokens tendens att personifiera makten (genom genitivkasus såsom ”maktens tekniker”).

Men kanske är allt detta oundvikligt. Kanske kan problematiken ses som vilande över varje samhällsvetenskapligt begrepp. Möjligtvis framträder dilemmat särskilt tydligt just i den åt ett specifikt begrepp vigda introduktionsboken, eftersom den sammanbindande punkten för dess olika framställningar av nödvändighet framträder som ett *allmänt* begrepp; den är med andra ord symptomatisk. Tyvärr har det universella ofta varit blott en förklädnad för partikulära hegemonier och varje anspråk på att säga något om det universella riskerar att ses som naivt eller övermodigt. Det allmänna tvingar sig dock på även när sådana anspråk inte görs. Det gäller nu att inte se detta som enbart problematiskt och helt sluta att tala om det allmänna. Mer fördelaktigt vore att i stället betrakta rörelsen mellan det allmänna och det enskilda som vårt språkligt konstituerade förnufts immanenta pendelrörelse, som en i våra språkliga praktiker inneboende dilemmatik vilken formar vår förståelse, inte blott av maktbegreppet, utan även av varje samhällsvetenskapligt begrepp. Möjligheten att Hegel, som Foucault skarpsinnigt påminde oss om, trots allt väntar på oss vid vägens slut ter sig trots allt inte helt osannolikt.

Det nyss sagda har nu alltså fört oss tillbaka till symptomet, och som sagt, inte såsom det förvridna, utan såsom det konstitutiva och konstituerande. I fallet med Börjessons och Rehns bok, som det ur vårt språk emanerande möjlighetsvillkoret för att alls kunna tala om makt – och varje annat begrepp. Framvisandet av den ambivalenta oscillationen mellan det allmänna och det specifika är förvisso en av bokens

förtjänster, även om detta kanske inte direkt är vad Börjesson och Rehn avsåg. Kanske kan denna läsning därför te sig som en smula orättvis, men den innebär trots allt inte något ifrågasättande av bokens värde som en nyanserad introduktion till den synnerligen intressanta samhällsvetenskapliga diskussionen om maktens betydelse i allas våra liv.

Lennart E. H. Räterlinck

Michel Coutu och Guy Rocher (red.) (2006) *La légitimité de l'État et du droit. Autour de Max Weber*. Les Presses de l'Université de Laval

Achim Hurrelmann, Steffen Schneider och Jens Steffek (red.) (2008) *Legitimacy in an age of global politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Det finns de som anser att legitimitet inte är så intressant som sociologiskt begrepp. Det används på samma sätt som i vardagsspråket och alla vet ju vad det betyder. Nej, vad som bör göras, säger de, är att empiriskt undersöka hur legitimitet skapas och förändras på skilda nivåer i samhället. Jag brukar invända att det är bra att veta *vad* det är som ska undersökas. Är det en egenskap, en kvalitet som finns i varierande grad i olika maktordningar? Eller är "legitimitet" snarare en relation mellan styrande och styrda, som uppstår då de styrda accepterar maktutövningen. Och hur skiljer man på normativa och analytiska legitimitetsbegrepp?

För alla med intresse för sådana frågor finns nu två samlingsvolymerna som man inte bör missa. Den ena är en rapport från ett kollokvium i Montreal. Den andra är en samling artiklar från forskningscentret "Staatlichkeit im Wandel" i Bremen som ges ut i serien "Transformations of the state". Det kan för övrigt vara värt att följa deras verksamhet eftersom legitimitetsfrågor ofta behandlas i rapporter och seminarier (www.state.uni-bremen.de). I den aktuella volymen kommer bidragen också från forskare utanför centret, men allt hålls samman av redaktörernas välskrivna för- och efterord. Där diskuterar de också varför legitimitetsbegreppet sedan ett par decennier blivit allt vanligare i såväl politisk retorik som i social teori; orsaken antas vara att frågor om legitimitet aktualiseras i tider av förändring. Som nu när världen upplevt "a massive change" i form av en havererad politisk maktbalans, det som brukar sammanfattas "post-89".

Själv tror jag att det nya intresset för legitimitetsfrågor började redan med Habermas "Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus" (1973) och sedan har det bara växt. Nu har den kapitalism som då kallades "sen" som bekant blivit global – och kris-

drabbad. (Man erinrar sig för övrigt att den engelska översättningen fick den mer allmänna titeln "Legitimation crisis" [1975]). Men har "politiken" blivit global som antyds i titeln till den här aktuella antologin *Legitimacy in an age of global politics?* Från såväl politisk höger som vänster konstateras ju tvärtom att den ekonomiska globaliseringen saknar den motvikt som globala demokratiska processer hade kunnat utgöra. Inget av bidragen talar heller om global politik, däremot talas det en hel del om "global governance" och om debatterna kring detta begrepp.

De femton artiklarna ger hursomhelst en god bild av läget inom legitimitetsforskningen och den 24 sidor långa litteraturlistan är mycket användbar. Denna utmärkta lista saknar likväl *La légitimité de l'État et du droit* (Statens och rättens legitimitet) redigerad av Michel Coutu och Guy Rocher och utgiven i serien "Pensée allemande et européenne". Det vill säga en serie om tyskt och europeiskt tänkande, som redaktörerna i Bremen verkar ha missat. Eller så är det bara ett tecken på att det för närvarande skrivs mer om legitimitet än någon hinner läsa.

Max Weber är dock fortfarande obligatorisk läsning och han är den mest citerade författaren i båda böckerna. Webers tre idealtyper av legitimitet – rationell-legal, traditionell och karismatisk – tillhör förmodligen för all framtid sociologins grundbegrepp. Och den kanadensiska boken har också som underrubrik "Autour de Max Weber". Men själva legitimitetsbegreppet ifrågasätts alltmer. Bremenforskarna talar i sitt förord om ett "essentially contested concept" och citerar statsvetaren Rodney Barker åsikt att det helt enkelt borde förbjudas. Istället bör man tala om legitimering och legitimeringsprocesser. Alltså snarare Luhmann än Habermas, för att uttrycka det enkelt och anknyta till två samtida förgrundsfigurer.

Redaktörerna Coutu och Rocher har samma skeptiska inställning. L-ordet måste frigöras från den dimma av begreppslig förvirring där det befinner sig, "la brume confuse dans laquelle elle baigne", konstateras det i baksidestexten. Båda böckerna gör berömvärda försök att nå klarhet och båda presenterar artiklarna under tre teman: legitimitet i teori, i empiri och i förhållande till politik. Legitimitetskritikern Rodney Barker från London School of Economics inleder Bremenbokens teoridel under rubriken: "Democratic legitimation: What is it, who wants it, and why?" Barker må vara kritisk mot själva begreppet legitimitet, men här skriver en som älskar sitt ämne. Klart och koncist presenteras klassiska grundbegrepp: 'legitimitet' och 'legitimering', 'demokrati' samt 'legitim' och 'demokratisk'. Därefter argumenteras övertygande för att legitimeringsprocesser är intressantare att studera än deras eventuella resultat: legitimitet. På köpet får man goda tips om författande av vetenskapliga artiklar i allmänhet: råvarorna (begreppen) är det viktigaste; artikeln ska vara som en wokrätt "... a little like Chinese cooking: relatively lengthy preparation but then, when all the chopping and sorting is done, a fairly swift transit through the intellectual wok at the end to produce some answers." (s. 19)

De flesta av Bremenbokens författare levererar artiklar i denna anda och med övergripande ämnen som "Criteria of democratic legitimacy", "Legitimacy, authority, and political obligation" och "Legitimacy deficits beyond the state: Diagnoses and cure", får man god hjälp till att på egen hand formulera frågor och svar.

Den avslutande texten av Shane Mulligan, "Legitimacy and the practice of political judgement", har inspirerats av Wittgensteins språkspelsteori och tanken är att relativisera det normativa tänkandet kring legitimitetsfrågor. Det låter lovande, men här borde begreppen nog putsats och ägnats större omsorg. Slutsatsen blir hur som helst att det inte finns någon annan idé som kan ersätta "legitimitet". Legitimitet är ett grundläggande begrepp därför att: "It enables a manner of questioning that to a large extent defines our political existence." (s. 82). Och något alternativ finns inte: "[W]e are best to continue our quest for legitimacy" (s. 88). Kanske är Wittgenstein ändå inte så användbar just i detta sammanhang; han var som bekant ingen politisk tänkare. Men försöket känns likväl fruktbart och som ett hoppingivande alternativ till Carl Schmitt som länge varit en framträdande teoretiker i legitimitetsforskningen. Schmitt förekommer här endast i litteraturförteckningen, med *Legalität und Legitimität* (1932), boken som är ett lovtal till politisk legitimitet av karismatisk typ. Det vill säga motsatsen till den i Schmitts tycke kraftlösa rättsstaten, som han i Weimarrepubliken (1919–1932) såg ett exempel på.

I den kanadensiska boken diskuterar två artiklar initierat Schmitts eventuella insats att ha vidareutvecklat det som hos Weber endast var en taxonomi av legitimitetsbegrepp. Efter läsningen av dessa undrar jag om Bremenboken signalerar ett generationsskifte; det kan ju i och för sig vara en tillfällighet, men Schmitts frånvaro i texten tillsammans med en ny tilltro till "legitimiteten", ger ett sådant intryck.

Båda böckerna innehåller artiklar om sociala rörelsers politiskt dubbla roll: att ifrågasätta den rådande ordningens legitimitet och att skapa sin egen – även om legitimitetsfrågor aldrig explicit varit på dagordningen. De nya sociala rörelserna har heller inte analyserats ur detta perspektiv vilket är en brist, skriver Sebastian Haunss i "Challenging legitimacy: Repertoires of contention, political claims-making, and collective action frames". Denna text är för övrigt det närmaste man kommer bokens titel *Legitimacy in an age of global politics*. Och redan de inledande raderna beskriver hur de som demonstrerade mot Irakkriget – "approximately nine million people worldwide took the streets" – en månad före invasionen visserligen inte lyckades stoppa kriget, men skapade en opinion för att Bush-regeringens krigsplaner var illegitima, menar Haunss.

Och just det här exemplet visar på ytterligare en dimension av "legitimitet", nämligen dess användning i politisk retorik och kanske särskilt krigsretorik. Irakkriget betecknades ju från början av USA som ett moraliskt berättigat krig mot en illegitim regim. George W Bush deklarerade den 12 september 2002 inför FN:s generalförsamling att "[A] regime that has lost its legitimacy will also lose its power." Legitimitet som politiskt argument behandlas för övrigt i några andra bidrag, där man bland annat analyserar och jämför tidningstext från olika länder.

Rättsociologen Pierre Guibentief skriver om sociala rörelser under rubriken: "La légitimité des mouvements sociaux. Un exercice conceptuel dans le prolongement de Habermas et Luhmann" ("Sociala rörelsers legitimitet. En begreppsövning i Habermas och Luhmanns efterföljd"). Guibentiefs talar också om sociala rörelsers dubbla legitimitetsproblematik: "délegitimation" och "autolegitimation". Mest blir det en

begreppsgenomblick och en ingående behandling av likheter och olikheter mellan Habermas och Luhmanns begrepp och teoretiska utgångspunkter; klargörande och kunnigt. Men det där avgörande steget från teori till verklighetens sociala rörelser vill sig inte riktigt. Kopplingen mellan teori och empiri är generellt problematisk när det är fråga om legitimitet. Hur operationalisera? Vilka variabler bör finnas med? Sådana frågor tycks ibland betraktas som passé och teori och empiri blir skilda aktiviteter. Begreppsexercis har i alla fall det goda med sig att uppmärksamheten skärps. Till exempel undrar man varför den rörelse som bidrog till att störta Salazardiktaturen i Portugal i april 1974 bör kallas en social rörelse och inte en politisk. Men att legitimiteten liksom ligger i luften vid demonstrationerna i Lissabon första maj 1974, eller vid Berlinmurens fall, som Guibentief också refererar till, det hade man nog kunnat föreställa sig, utan vare sig Habermas eller Luhmann.

Guibentiefs artikel ger dock vidare associationer där den är placerad under rubriken "Weimar et au-delà" ("Weimar – och bortom"). Weimarrepubliken brukar ju kallas det tyska demokratiexperimentet. Och för att anknyta till resonemangen om demokratisk legitimitet kan man påminna om att en av motståndarna till demokratiförsöket har präglat en del av debatten om politisk legitimitet. Det vill sig nu inte bättre än att denne antidemokrat – som försvarade och önskade en politisk legitimitet bortom demokratin – i våra dagar har fått en renässans och ibland även hyllas av politiskt vänsterinriktade kritiker av den nyliberala demokratin och ekonomin, vilka ser Carl Schmitt som en teoretisk bundsförvant.

Sammanfattningsvis visar de här två volymerna med sina 15+12 artiklar att också begrepp som kan tyckas självklara till sin innebörd mår bra av analys. Läsaren får en god övning i kritiskt tänkande och vad man än må säga om L-ordet, ointressant är det inte.

Lena Lindgren, Rättssociologiska enheten, Lunds universitet

Susanne Dodillet (2009) *Är sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970*. Stockholm: Vertigo

Susanne Dodillet's avhandling *Är sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970* handlar om Sveriges kriminalisering av sexköp respektive den tyska legaliseringen av bordeller. Reformerna genomfördes ungefär samtidigt och speglar vitt skilda förståelser och förhållningssätt till prostitution. Dodillet vill studera idéerna bakom respektive lagstiftning och besvara frågan hur två så olika lösningar kunde sökas i respektive land. Det är en avhandling i idéhistoria (Göteborgs universitet), men dess ämne är mycket relevant också för sociologin.

För den som likt Dodillet vill göra en komparativ studie är det centralt att det material som ska jämföras låter sig jämföras, och att empirin blir behandlad med likartad

metod och analytisk blick. I Dodilletts fall kan det första villkoret sägas vara uppfyllt, även om den svenska lagstiftningsprocessen är av ett annat och mycket öppnare slag än den tyska och därför erbjuder långt större insyn i de bakomliggande argumenten. Villkor nummer två är det emellertid värre ställt med: Någon egentlig forskarblick är det inte tal om från Dodilletts sida och någon komparation i ordets vetenskapliga betydelse kommer aldrig till stånd; författaren handskas enligt min mening vårdslöst med citat, gör ensidiga urval, tolkar enögt och utelämnar centrala skeenden i historien när hon jämför de båda ländernas prostitutionspolitik. Tappande part i Dodilletts framställning är genomgående svensk forskning, debatt och politik om prostitution när den för fram ett kritiskt perspektiv på prostitution som fenomen i samhället.

Ska Dodilletts analytiska perspektiv ringas in kan det relateras till det som utmärker den sida i prostitutionsdebatten som önskar normalisera prostitutionen i samhället: Här fokuserar man på prostitution som en *akt*, därtill begränsad till att röra de i prostitutionen verksamma *kvinnorna*. Det är sålunda företrädesvis på individnivå man rör sig när man teoretiserar prostitution, och den lagstiftning man vill se är ofta formulerad i anti-diskrimineringstermer där uppgiften är att skydda de i prostitutionen verksamma kvinnorna. Vid sidan av detta perspektiv kan ställas ett annat synsätt, som mer präglar den svenska prostitutionspolitiken. Här betonar man prostitutionens roll som *samhällsinstitution* och dess (åter)skapande av ojämlika könsnormer. Här blir lagstiftning mer en fråga om normgivning, med allt vad det innebär av tankar om lagars betydelse för attitydbildningen i ett samhälle. Dessvärre är detta senare perspektiv på prostitution som institution satt i mörker i Dodilletts studie av den svenska prostitutionspolitiken. Alla ansatser att, likt den svenska lagen gör, betrakta existensen av en sanktionerad prostitutionsmarknad som ett utflöde och ett återskapande av ojämlika könskonstruktioner på könskulturell nivå tas följlaktligen blixtnabbt ner på individnivå av Dodillet, och tolkas där som en utsaga om att den sexköpande mannen begår våld mot den prostituerade kvinnan, som i sin tur påstås bli betraktad som ett maktlöst offer.

Dodillet missar sålunda skillnaden mellan att betrakta prostitution som ett uttryck för mäns våld mot kvinnor (som relaterar till prostitution sedd som en akt), respektive att anlägga ett vidare könsteoretiskt perspektiv på prostitution och se dess existens i samhället som ett uttryck för en ojämlik könsrelation (det som relaterar till prostitution sett som en institution), trots att detta är en analytisk distinktion som är helt central för förståelsen av den svenska lagstiftningens motiv. Framställning lyckats därmed inte närma sig – än mindre diskutera – idéerna bakom den svenska lagstiftningen och politiken, trots att själva ämnet för avhandlingen är idéhistoria. Hade Dodillet istället ägnat just idéerna kring prostitution uppmärksamhet i avhandlingen, och inte, så som tycks vara fallet, förlitat sig på den medialt framgångsrika neoliberala mainstreamdebattens förenklade syn på sexköpslagens underliggande logiker där just påståendet att prostitution är att tolka som mäns våld mot kvinnor enligt sagda lag är en favoritkliché, skulle detta misstag sannolikt ha kunnat undvikas. På det hela taget arbetar dock avhandlingen mindre med analytiska distinktioner och begreppsbyggnader relaterade till teoretiska förståelser av prostitution och mer med en förlitan till

läsarens aversioner mot en viss sorts feminism när positioneringarna i prostitutionspolitikens Sverige och Tyskland ska mejslas fram.

Ointresset för idéer i avhandlingen leder vidare till underligheter som att författaren paradoxalt nog kommer att ställa sig positiv till radikalfeministiska dogmer om mäns sexuella exploatering och utsugning av kvinnor så länge de kopplas till förslaget om en "frisläppt" prostitution. På motsvarande sätt blir alla prostitutionskritiska analyser, oaktat vilka bakomliggande köns- och sexualitetsteoretiska idéer eller vilken empirisk fyllighet de vilar på, förvrängda och kallade "radikalfeministiska" i ett tonfall som inte lämnar läsaren något tvivel om hur Dodillet ser på denna gren av feminismen eller den svenska "radikalfeministiska" lagen.

Den av Dodilletts egna åsikter tydligt färgade framställningen, där tyska idéer omsorgsfullt kontextualiseras och där författaren vinnlägger sig om läsarens förståelse av den tyska politiken, medan svenska röster i forskning och politik omnämns på vulgärprosa och med fördummande, emellanåt rent förfalskade inslag gör det också svårt att värdera avhandlingens bidrag till att klarlägga den tyska politiken på området. Även här är framställningen alltför märkt av sin avsändares sympatier för att läsaren ska känna sig trygg. Det är synd, för ämnet är viktigt och den vetenskapliga frågeställningen intressant.

I en tid när många sociologer börjat problematisera historieskrivningen kring feministisk teoris framväxt och pekat på hur en snäv citationspraxis och vulgarisering av argument bidragit till att låsa förståelser i stereotypa läger av en "öppen" och "resonerande" postteori respektive en "dogmatisk" och "sluten" radikal teori, dundrar Dodillet in med alla dessa och fler stigmatiseringstekniker i aktion för att låsa bilden i just detta svart-vita läge. Mycket riktigt borde Dodilletts avhandling främst vara av intresse för den som vill studera prostitutionsdebatten som diskursivt (slag)fält. Sammanfattningsvis förfalskar avhandlingen ett stycke komplex och världsunik prostitutionshistoria som är väl värd att problematisera och belysa, men som inte är förtjänt av att begravas i historiens dunkel bakom viftandet med populariserade skräckbilder av olika grader av ondskefull "radikalfeminism".

Jenny Westerstrand, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Sara Eldén (2009) *Konsten att lyckas som par. Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön*. Lund Dissertations in Sociology 85, Lunds universitet

Idag översvämmas vi av självhjälpsböcker, populärpsykologi och experter som självsäkert säger sig kunna hjälpa oss att leva våra liv bättre, längre och lyckligare. Arbetslösa hamnar hos snabbutbildade coacher som ska hjälpa dem att anpassa sin CV till den nya arbetsmarknaden och föräldrar rekommenderas att gå någon föräldrautbild-

ning för att klara av sitt föräldraskap. Teverutan fylls av relationsprogram och det finns nästintill inget som inte går att avhjälpa med lite samtalsterapi. Detta har pågått ett bra tag, men det är först under 1990-talet och framåt som konturerna klarnar och som vi blivit medvetna om hur omfattande och viktig denna moderna självhjälpskultur är. Även om det finns en del skrivit om detta på svenska, har det hittills saknats djuplodande och analytiskt stringenta studier. Sociologen Sara Eldén vid Lunds universitet har emellertid skrivit ett svenskt pionjärbete om relationskulturen. I avhandlingen *Konsten att lyckas som par. Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön* utforskar och analyserar Eldén en central del av självhjälpskulturen. Boken handlar om intima relationer och den expertkultur som utvecklats för att skapa lyckliga par. Eldén ställer en rad frågor i avhandlingen: Vad är det för bild av heterosexuella parrelationer som framträder i populärterapeutiska fenomen som självhjälpsböcker och tv-program med parfokus? Vad är det för ideal och visioner som skapas om ett liv i par, och vad är det som tvärtom ses som problematiskt? Vilka antaganden görs om relationer? Avhandlingen har en tydlig feministisk och genusvetenskaplig prägel. En del av följdfrågorna handlar också om självhjälpskulturens eventuellt frigörande potential. Dessa frågor är intimt kopplade till tidigare internationella studier av liknande fenomen, till exempel 1980-tals studier av såpoperor och romantisk litteratur. Under 1980-talet gjordes också en rad försök att skriva fram populärkulturens frigörande krafter. Frågan är om detta är möjligt idag och om relationskulturen överhuvudtaget kan bidra till jämställdhet och frigörelse.

Avhandlingen är uppbyggd kring tre fallstudier av centrala populärpsykologiska fenomen. Vi får ta del av relationslitteraturen, relations-tv och av konsumenters egna berättelser på Internet. Det empiriska materialet förankras i, analyseras med hjälp av och relateras till centrala begrepp och diskussioner. I de teoretiska delarna av studien ges en ingående och kritisk analys av modernitetsteorins bidrag till denna diskussion. Även om Eldén lånar en del begrepp och resonemang från sådana författare som Anthony Giddens och Ulrich Beck, överskuggas detta av den starka och tydliga förankringen i feministisk teori och i den Foucaultinspirerade diskussionen om *psykologisering*. Den feministiska diskussionen om makt kombineras slagkraftigt med en kritisk granskning av populärterapeutiska berättelsers övertydliga individorientering. Nicholas Roses teori används för att mejsla fram en del egna teoretiska begrepp, som till exempel "det autonoma ansvarstagande paret", en teoretisk figur som sätter fingret på hur vardagslivets människor på ett sätt blir mer beroende av experter och deras ofta normativa råd och på ett annat sätt konstrueras som självständiga och fria aktörer.

De tre fallstudierna kompletterar varandra väl och ger en mycket skarp och intressant bild av den populärterapeutiska kulturen. I den första studien får vi ta del av närläsningar av några centrala relationsexperter som Tomas Böhm, Eva Rusz och Malou von Sivers och Lennart Lindgren. På ett träffsäkert sätt analyseras via detta urval också ett centralt utsnitt av relationskulturen. Böhm får stå för den lite tyngre psykoanalytiskt influerade litteraturen, Rusz är mer medial men också väl förankrad i psykologisk teori, medan Sivers och Lindgren utgör ett typiskt mediefenomen jämförbart med de mer kända amerikanska förebilderna Oprah Winfrey och Dr Phil. Ana-

lyserna i denna del av boken är skarpa och fantasifulla. Eldén tvekar inte att föra in egna begrepp, som till exempel det förträffliga ”Normal fantasi”. Det visar sig också att experterna tenderar att ge extremt normativa råd. Ofta saknas det helt kritiska reflektioner kring kön och identitet. Det skapas en hegemonisk bild av det ”goda heterosexuella paret”, som i princip omöjliggör andra typer av föreställningar av ”goda relationer”. Förhållanden bör vara heterosexuella, utvecklas enligt en viss mall och gärna också uppvisa god hållbarhet över tid. Vad händer då med alla dem som faller utanför denna ram? Om detta har relationsexperterna inte mycket att säga. De andra fallstudierna utvecklar och nyanserar resonemangen och analyserna av denna kultur. Detta gäller inte minst fallstudie tre som ger röst åt människor som konsumerar relations-tv. Dessa röster tillför komplexitet och en del väsentlig kritik av självhjälpskulturen.

Eldén lyckas föra samman spännande teoretiska diskussioner med ett noggrant utvalt och genomarbetat empiriskt material. Avhandlingen präglas av en kreativ inställning till det sociologiska hantverket. Den tillför ny kunskap och dessutom nya begrepp som kan användas för att förstå vår tids självhjälpskultur. Det är lätt att följa med i analyserna och att hålla med om de mycket kritiska slutsatser som dras av författaren. När vi närmar oss slutet av avhandlingen förstår vi att det inte är så mycket bevänt med den kritiska potentialen i denna populärterapeutiska kultur. Den optimism som förmedlats av Giddens, men också av Janice Radway och andra medieforskare, lyser med sin frånvaro i Eldéns studie av relationskulturen. I stort är det lätt att hålla med, men samtidigt finns det en gnagande känsla av att det lämnas för lite utrymme till oppositionell kultur. Fallstudie tre, som skulle kunna bidra med nyanser och kanske motstånd, faller snarare in i helheten och bekräftar kritiken av självhjälpskulturen. Det teoretiska paketet lämnar inte heller något större utrymme för överskridanden eller frigörelse. På senare år har det dykt upp en del mer ”radikal” självhjälpslitteratur, som kanske kunnat bidra till en mer nyanserad bild av detta fenomen. Även om vi mestadels möts av stereotypa bilder av manligt/kvinnligt och av par i självhjälpskulturen, växer det idag fram en mer genusmedveten litteratur. Det skapas till och med nya yrkeskategorier, som till exempel genuspedagoger, som bidrar till att delvis rita om kartan.

Detta är en avhandling som förtjänar att diskuteras, kritiseras och rosas. Den undviker den vanliga fällan att bara upprepa gamla teorier eller att alltför stelbent analysera ett empiriskt material. Författarens röst och tankesätt är närvarande, tydliga och bidrar till att göra detta till en njutbar och lärorik läsoplevelse.

Thomas Johansson, fakultetsopponent

Leena Eskelinen, Søren Peter Olesen och Dorte Caswell (2008)
Potentialer i socialt arbejde. Et konstruktivt blik på faglig praksis.
København: Hans Reitzels Forlag

Bokens tematik knyter an till en synnerligen central diskussion inom socialt arbete. Inom *ämnet* socialt arbete har forskningen till viss del förhållit sig kritisk till det som sker inom *praktiken* socialt arbete. Denna forskning har bland annat fokuserat på aspekter som makt, kontroll och den disciplinering som det sociala arbetet utövar i förhållande till klienterna. Vidare lyfter forskning med denna inriktning fram problem avseende implementering och uppföljning av sociala interventioner, hur det sociala arbetet tenderar att bli ett redskap för ”det etablerade samhället” i hanteringen av fattiga, arbetslösa, missbrukare etc. Kritikens relevans har blivit föremål för diskussion bland socialarbetare och forskningen har beskyllts för att vara destruktiv istället för att utgöra ett stöd i hur det sociala arbetet kan utvecklas och förbättras.

Jag ska inte gå djupare in på denna kritik mot det sociala arbetet. Syftet med denna översiktliga beskrivning är enbart att beskriva ur vilken mylla *Potentialer i socialt arbejde* har vuxit. Författarna har nämligen som ambition med boken att ge andra bilder av det sociala arbetet, att försöka peka på möjligheter och just potentialer i stället för att fortsätta beskriva det sociala arbetet som inlåst i en bur av makt, kontroll och disciplinering. Emellertid är den mest centrala utgångspunkten att studera det sociala arbetets praktik ur ett närgånget perspektiv. Författarna menar att kunskaperna fortfarande är bristfälliga när det gäller vad som faktiskt sker i det konkreta sociala arbetet. Bokens fokus är riktat mot två ”axlar” i det sociala arbetet, dels den mellan socialarbetare och klient, dels den socialarbetare emellan. Författarna formulerar själva bokens huvudinriktning som följer: *Hur socialt arbete konstrueras som professionell praxis i socialarbetares inbördes samspel med varandra och med klienter och andra aktörer* (s. 17, min översättning).

Boken inleds med en presentation och diskussion kring hur forskningen hittills närmat sig området det sociala arbetets praktik och vad som egentligen kan inbegripas i begreppet ”faglig praxis”. I denna inledande del ingår också en beskrivning av den metodologiska ansatsen och de analytiska grepp författarna valt att använda i förhållande till de empiriska studierna. Bokens inledande och avslutande del har författarna skrivit gemensamt, i den empiriska delen (se nedan) ansvarar var och en för sina kapitel, men samtliga står som författare till boken i sin helhet.

Del två i boken bygger på sex olika empiriska studier genomförda av forskargruppen. Studierna har ägt rum på ett kommunalt arbetsmarknadscenter i Danmark. De använda metoderna bygger till stora delar på observationer av klientsamtal samt möten och samtal mellan professionella med efterföljande intervjuer.

De sex undersökningarna fokuserar på olika aspekter. Den första handlar om hur klienten och socialarbetaren vid ett samtal positionerar sig själv och varandra på olika sätt under samtalets gång. Klienten blir på så vis medskapare till samtalet. Även den andra studien bygger på ett samtal mellan socialarbetare och klient. I fokus för undersökningen står socialarbetarens kommunikativa strategi och kompetens. Intressant är

hur socialarbetaren bemöter klientens motstånd på olika sätt beroende på vad samtalet rör sig om, till exempel övertalning och betoning av krav när det gäller aktivitet från klienten. Den tredje studien har som syfte att belysa kunskapsproduktion i mötet mellan professionella. Det konkreta fallet är ett möte mellan avdelningschef, två socialarbetare och en konsulterande läkare. De diskuterar en klients möjligheter i förhållande till arbetsmarknaden. Ett centralt tema är hur de olika aktörerna med sina respektive professioner och arbetsuppgifter använder olika typer av kunskap och därigenom kategoriserar klienten på olika sätt. I den fjärde studien är avsikten att belysa hur socialarbetare från olika avdelningar och därmed olika perspektiv betraktar och tolkar ett möte med en klient som de tagit del av genom en videovinjett. Socialarbetarna reflekterar i grupp och enskilt över samtalet och det visar sig att de har förhållandevis olika uppfattningar om klienten och hur socialarbetaren på videon agerar och borde agera. Dessa skillnader förklaras bland annat genom att socialarbetarna arbetar på avdelningar med olika uppdrag varför olika typer av kunskaper produceras och anses värdefulla. Den femte studien fokuserar på hur olika professioner vid ett möte diskuterar och förhåller sig till ett ärende. Kontextbegreppet användes som ett centralt analytiskt tema i så måtto att författarna tolkar det som något som både är konstruerat på förhand och något som formas och förhandlas fram under mötets gång. Den sjätte och avslutande studien är inriktad på hur det sociala arbetet förändras genom användning av manualbaserade arbetssätt, i detta fall den manualbaserade klientintervjun. Bland annat fokuserar forskarna på socialarbetarnas wiggleroom eller det utrymme hon (och klienten) skapar för att frångå manualens styrning av mötet.

Författarna lyfter i boken fram flera intressanta och betydelsefulla aspekter av socialt arbete. Med fokus riktat mot hur socialt arbete görs, synliggörs dimensioner som vanligtvis är förhållandevis svåra att identifiera och studera. Författarna har på ett tämligen närgånget sätt, genom intervjuer och observationer, lyckats teckna en intressant bild av centrala aspekter som kommunikation, positionering och kunskapsproduktion inom det praktiska sociala arbetet.

Inledningsvis tar författarna spjärn mot tidigare forskning som man menar i allt för hög grad har betonat makt, kontroll och de fastlåsta positionerna mellan socialarbetare och klient. Ambitionen har varit att försöka nå bortom detta synsätt och undersöka vad som sker i mötet ur ett mer konstruktivt perspektiv. Ansatsen är lovvärd och förhoppningsvis får dessa studier efterföljare som betonar möjligheter och just potentialer inom det sociala arbetet. Emellertid finns det en tendens att boken kantrar över åt motsatt håll, att strukturellt styrande faktorer som makt och disciplinering försvinner längs vägen. Detta resulterar i att mötena mellan klienter och socialarbetare tenderar att framställas som mer informella och mer förutsättningslösa än vad de i själva verket är. Även om det finns ett viss mått av frihet, eller wiggleroom, innanför ramarna är ramarna likväl ett faktum.

En annan svaghet i boken är den flod av analytiska begrepp som presenteras. Dels presenteras inledningsvis ett mer övergripande begrepps batteri, dels innehåller varje enskild presentation sina egna begrepp. Ett mer enhetligt begrepps användande hade underlättat läsningen.

Dessa anmärkningar till trots så vill jag rekommendera denna bok. Den belyser och diskuterar det sociala arbetets praktik på ett spännande sätt som inte enbart ger studenter inblick i och redskap för ett kommande arbetsliv utan även ger forskare uppslag till nya forskningsfrågor.

Torbjörn Hjort, Socialt arbete, Lunds och Växjö universitet

Nils Hammarén (2008) *Förorten i huvudet. Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Atlas

Nils Hammarén har i sin doktorsavhandling vid Institutionen för socialt arbete i Göteborg tagit sig an uppgiften att förstå hur unga män i Göteborgs förorter konstruerar manlighet och sexualitet. För att ta reda på detta har han intervjuat ett fyrtiotal killar med olika etnisk bakgrund på olika platser i staden. Studien är kvalitativ och både gruppintervjuer och individuella intervjuer har genomförts. Den teoretiska tolkningsramen är byggd på begrepp som hämtats från de senaste tjugo årens postkoloniala studier. Termen identitet är central men här diskuteras också diskurs, globalisering, hybridisering, maskulinitet och rasifiering.

Hammarén bringar på ett förtjänstfullt sätt god ordning i den komplicerade teoretiska diskussion han infogat sin forskning i. Med ett väl formulerat språk och på ett pedagogiskt sätt redogör han för de centrala termernas betydelse. Den som undrar över kärnan i den postkoloniala diskursen kan rekommenderas att läsa avhandlingen. Baksidan av hans teoretiska diskussion är dock en viss ytlighet. Författaren har valt att föra in så många begrepp i diskussionen att det blir svårt att få utrymme att räkna till för en ordentlig utredning av de teoretiska komplikationer som ligger inbyggda i perspektiven. Termer som exempelvis etnicitet, kulturell hybridisering och globalisering är så innehållsmässigt komplicerade att det långt ifrån är givet vilken typ av fenomen de belyser. Hammarén köper dem en aning okritiskt.

En central hypotes i avhandlingen är att den sociala kontexten är avgörande för hur de unga männen konstruerar maskulinitet. Det är ju ett rimligt sociologiskt antagande. Avhandlingen skulle dock ha vunnit i kvalitet på ett mer problematiserande förhållningssätt till frågan om kontextens innehåll. Författaren hävdar, som många andra, att negativa massmediala representationer av invandrarkillar utgör en fond mot vilken studiens unga män konstruerar manlighet. Vi får emellertid inte veta någonting om vilka medier som avses eller hur bilden av ”invandrarkillen” är konstruerad. I en avhandling som lägger så stor vikt vid mediala representationers betydelse för identitetskonstruktion hade det varit på sin plats att mer rigoröst försöka visa för läsaren hur förhållandet mellan aktör och massmedial representation ser ut. Det hade också varit rimligt att något beskriva informanternas mediekonsumtion.

Inbyggt i frågan om social kontext ligger också ett (i avhandlingen obesvarat)

spörsmål om historisk kontinuitet. Hammarén använder två olika synsätt på historien där invandrare beskrivs som historielösa och västerlänningar som programmerade av kolonial ideologi. I postkolonial anda argumenterar författaren för att de mediala representationerna bygger på ett västerländskt rasistiskt synsätt med rötterna i kolonialtiden. När de unga männen konstruerar sin maskulinitet gör de så för att bjuda motstånd mot det omgivande samhällets rasism. Det vill säga, killarna använder främlingsfientliga och för svenska kvinnor och män nedvärderande stereotyper när de "gör" sig själva som heterosexuella och homofobiska män. Denna rasism och sexism framställs i boken som moraliskt "godare" än majoritetssamhällets eftersom de är en *reaktion* på det förtryck de utsätts för och inte något som ligger förborgat i deras egen eller föräldrarnas (kulturellt annorlunda) livshistoria. De unga männen beskrivs alltså som lösryckta från sociala sammanhang som har att göra med hemlandets eller föräldragenerationens många gånger patriarkala föreställningar om manligt och kvinnligt. Aktörer i majoritetssamhället är emellertid historiskt förankrade i en rasistisk tradition. Typiskt är att den här typen av påståenden om västerlänningar inte behöver beläggas utan sanningshalten tas i regel för given. Så är det också med Hammaréns avhandling där den rasistiska logiken beskrivs med hjälp av associationer snarare än med empiriska exempel.

Den här typen av inkonsistent hållning till historisk erfarenhet förefaller vara konstruerad av politiska skäl och har som konsekvens att kunskap om vilka sociala relationer som ligger till grund för maskulinitetskonstruktionen inte blir riktigt utredd. Avhandlingen hade vunnit i styrka på en öppenhet inför andra dimensioner än "media" när det gäller konstruktion av identitet. Etniska, kulturella och religiösa skillnader är aspekter som måste vägas in i förståelsen av livet i de invandrartäta förorterna. Det vore märkligt om inte de unga männen i Hammaréns studie var påverkade av föräldrarnas och andra landsmäns historiska erfarenheter. Forskning bland muslimska ungdomar visar just på svårigheterna unga människor har att navigera mellan föräldrar/släkten och det omgivande samhällets annorlunda synsätt på sociala relationer.

Författarens grundläggande förhållningssätt till sitt kunskapsobjekt handlar om att upplösa gränser mellan människor. Hammarén undviker följaktligen alla former av kategoriseringar som kan ge intryck av essentialism. Texten är full av citationstecken och andra *qualifiers*. De unga männen är "invandrarkillar". Människor födda och uppväxta i Sverige betraktas som "svenskar". Och så vidare. Rädslan för språket är naturligtvis ett mer allmänt utbrett socialt fenomen i vår tid än att bara vara förknippad med den här studien. I en avhandling bör dock, menar jag, det konstruktivistiska inslaget i sociala fenomen ligga i själva diskussionen och inte i ständiga språkliga markeringar (av den politiska ståndpunkten). Detta drar, tyvärr, ett löjets skimmer över texten och det är synd eftersom det också gör avhandlingen mindre auktoritativ. Tanken på att upplösa skillnader är en väl utopisk idé mot bakgrund av människans universella behov av att skapa social och kategorisk ordning. En tanke som, om den realiserades, skulle rasera grunden för det mångkulturella projektet som ju bygger på ett utpräglat skillnadstänkande. Troligen är det inte en upplösning av skillnader Hammarén avser utan en rekonstruktion av de etniska gränser som håller invandrare utan-

för dominerande föreställningar om vad svenskhet är.

Hammarén är, i likhet med många andra postkoloniala forskare, kritisk mot västerländsk maktutövning (här finns inga citationstecken). Trogen denna hållning för författaren i Butlersk anda en diskussion om namngivningens politik och vilken roll forskaren själv har i konstruktionen av kunskap. Diskussionen, som innehåller flera intressanta reflektioner, är dock märkligt blind för det egna perspektivets hegemoniska position inom den del av akademien som sysslar med kön och sexualitet. Och maktanalys i all ära, det är inte så lite symboliskt våld som ligger inbyggt i detta perspektiv i förhållande till en icke-akademisk helsvensk eller invandrad läsare. Trots kritiken mot avhandlingen är den väl värd att läsa. Inte minst för att den ger oss en inblick i invandrarkillarnas föreställningsvärld (här finns en hel del citat). Dessutom ger den ett gott underlag för diskussion och reflektion kring *cultural studies* och det postkoloniala perspektivet.

Aje Carlbon, Fakulteten för Hälsa och samhälle, Malmö högskola

Bettina Hauge (2008) *Kræftramte – på arbejde. Betydninger af et arbejdsliv for livstruende syge*. Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Ämnet för avhandlingen är centralt och spännande: Sjukdom och arbete. Hur kan arbetet ingå i en rehabiliteringsprocess av sjuka? På vilka sätt kan det vara bra för sjuka att vistas på arbetet på vägen mot att bli friska?

Det är en svår sjukdom avhandlingen behandlar. Intervjupersonerna har alla drabbats av cancer och samtliga har valt att arbeta – till och från – under sin behandling mot cancer. Avhandlingen är även aktuell av det skälet att man i samhället, i varje fall på ett teoretiskt och socialpolitiskt plan, försöker motverka att sjuka helt fjärras från sina arbetsplatser.

Det empiriska materialet är gediget. Först och främst är det kvalitativa ”djupgående” intervjuer, som Bettina Hauge kallar dem, med 16 personer som är drabbade av cancer och som förvärvsarbetar under sin behandlingstid. Av dessa är 14 kvinnor och 2 män. Hauge har även gjort intervjuer med sjuksköterskor och läkare samt intervjuer på några arbetsplatser. Hon har gjort deltagarobservationer på arbetsplatser och på sjukhusavdelningar. Hauge har också gjort en enkätundersökning riktad till sjuksköterskor. Trots empirins omfattning är det i första hand intervjuerna med de 16 cancerdrabbade som verkligen används i avhandlingen.

Hauge har en stark närhet i sitt skrivande, som blir gripande genom stor språklig skicklighet. Samtidigt är avhandlingen något rörig, kanske framför allt för att det finns mycket empiriskt material, mycket tankar och många begrepp som inte följs upp. Man lämnas med många lösa ändar.

I "sjuknärvaron" överlappar två världar: sjukdomens och behandlingens värld kommer in i arbetslivets värld. Men det är som om Hauge inte riktigt förstår den motsättning som finns mellan dessa system. Det finns ett slags provokation i överlappningen. Vi reagerar när sjuka är på arbetet eller inför friska som inte är på arbete.

I och med att Bettina Hauge enbart använder sina intervjuer med cancerdrabbade och *inte* med arbetskamrater och chefer måste läsaren även vara medveten om att det är deras bild som ges av vad som händer på arbetsplatserna. De "sjuknärvarande" cancerdrabbade ingår emellertid i ett socialt liv med arbetsuppgifter, kollegor, team, chefer, avtal, reglementen och arbetstider. Dessa omgivningens röster hörs dock aldrig i avhandlingen. Hur uppfattas det när den "sjuknärvarande" måste vila sig, eller kanske är psykiskt skör? Hur får sjukdomen märkas på arbetet? Kan det bli problem om sjukdomen märks på fel sätt? Det är detta problemkomplex som jag saknar. Vi får inte grepp om eventuella problem som har visat sig på arbetsplatserna. Det är framgångshistorier som berättas.

Överlappningen mellan sjukdom och förvärvsarbete är komplicerad och mycket känslig. Kanske var det i detta fall också en fråga om tid? Avhandlingen behandlar nyligen cancerdrabbade och det var under kortare tider som de fanns på arbetet. Vad händer när någon inte fungerar särskilt väl under flera år? Det kan även vara så att en "sjuknärvarande" är högst välfungerande, men att kollegor ser problem kanske av den anledningen att de fruktar problem på grund av sjukdomen. Motsättningsproblemen glider åt sidan i avhandlingen. I stället får vi reda på hur de cancerdrabbade *önskar* att bli behandlade på arbetsplatserna för att "sjuknärvaron" ska fungera som en rehabiliteringsprocess.

Det finns en stark reformerande motivation hos Hauge, något som klart märks i avhandlingen. På gott och ont: Den handlar mycket om hur arbetsplatsen skall tillrättaläggas för den sjuke/a medarbetaren. I avhandlingen blir det så att Hauge genom att se skeendet enbart från de cancerdrabbades sida i realiteten lägger krav på omgivningen. Symptomatiskt är att hon ger råd och anvisningar till arbetskamrater och chefer. Det är råd som att kamraterna bör "visa uppriktigt intresse" (hur man nu visar uppriktigt intresse när man *uppmannas* till detta?). Vi behöver känna att vi är viktiga även om vi inte arbetar så effektivt som normalt, skriver Hauge med de cancerdrabbades röster. "En blomma, en bok, värmer mycket." "Undgå att stressa oss med deadlines." Omgivningen skall också vara medveten om att "de cancerdrabbade kan känna kaos inom sig". "Vi vill inte behandlas som ruttna ägg, försiktigt, men kom ihåg att vi är känsliga just nu och gråter mera än normalt." Man kan ställa frågan: är det rätt att på basis av den presenterade empirin ge dessa generella råd till arbetskamrater och chefer? Jag vässar min penna och stämma så fort det handlar om snällhetsråd. Vill de cancersjuka behandlas med bomullsvantar? Vill de uppvaktas med presenter för att omgivningen uppmannas att ge en blomma?

Hauge ger ytterligare anvisningar för arbetsplatsen: Finns det en skriftlig plan på området "livshotande sjuka" som omfattar just sjuknärvaro, frågar Hauge. Känner i så fall alla medarbetare till denna plan? – Kan verkligen en skriftlig plan för behandling av sjuknärvarande livshotande sjuka förändra den – ofta tuffa – sociala verklighet i vilken den sjuke/a vistas?

Det är en välskriven avhandling. Den är spännande och läsvärd. Den är inkännande och det är ett enormt arbete som är nedlagt i avhandlingen. Jag rekommenderar varmt en läsning av avhandlingen, men jag rekommenderar faktiskt ännu varmare fortsatt forskning från Hauges sida, forskning som då även är inkännande med den icke sjuka parten i arbetets sociala vardagsverklighet.

Jag tror att det bara finns en väg att gå i denna fråga om sjuka på arbetsplatserna – och det är realismens väg. Vi måste höra på *båda* sidor. Det är sannolikt inte lätt att få reda på arbetskamraternas erfarenheter. Cancer är en laddad sjukdom. Man blir naturligt försiktig i relationerna med en som drabbats av cancer. Hur går detta in i arbetslivet? Hur vågar man prata om problemen? På något sätt känns det som om vi gör de cancerdrabbade en otjänst om vi i forskningen begränsar oss till en hänsyns- och snällhetsnivå.

Ann-Mari Sellerberg, fakultetens andra opponent

Jan Ch. Karlsson (2008) *Den smidiga mellanchefen. Och andra motståndsberättelser*. Malmö: Gleerups

”Det utgick en kallelse att alla lärare och forskare måste vara med på ett administrativt möte. Om jag inte kan komma måste jag anmäla det. Mötet är obligatoriskt. Men det struntar jag i. Jag har inte tid med sådant. Jag håller på med mitt riktiga arbete. Jag skriver en bok med berättelser om motstånd.”

Redogörelsen för författarens egen motståndspraktik utgör den sista i raden av femtioåtta elegant framställda berättelser på temat motstånd i arbetslivet. Citatet vittnar om bokens dubbla relevans: Dels behandlar den ett socialt fenomen som den modellfixerade organisationssociologin trängt undan analyser av, dels är den rik på uppslag till olika sätt att bemöta den mångfald av förnedring som vi alla (om än i varierande grad) erfar i lönearbetet. Utöver de inledande och avslutande kapitlen är innehållet huvudsakligen av deskriptiv karaktär. Vi får i berättelseform ta del av ett arbetsplatsrelaterat motstånd som sträcker sig från sabotage och maskning i malaysiska frizoner till amerikanska strippors konspirerande med stamkunder för att kringgå arbetsgivarens kameraövervakningssystem och behålla dricksen. Upplägget är ovanligt, men inte helt nytt. Sprouse bok *Sabotage in the American Workplace* (1992) bygger på exakt samma form, men uteslutande på forskarens egen empiri. Karlsson ger istället ett uppdaterat urval av arbetslivsstudier som han sammanfattar koncist och engagerande enligt berättarkonstens alla regler. Idén är kort och gott genialisk: Det etnografiska material som boken bygger på lämpar sig ytterst väl för den här sortens sammanställning och sida vid sida skänker berättelserna en helhetskänsla som enskilda etnografier ofta

saknar. Pedagogiskt rör det sig om en bedrift i tillgängliggörandet av god sociologi – ”public sociology” när den är som bäst.

En av de verkligt intressanta tankarna som Karlsson presenterar i det sista kapitlets slutdiskussion är att det som inom arbetsprocessteori kallas ”organisatorisk olydnad”, här definierad som ”allt som anställda gör, tänker och är som överordnade inte vill att de ska göra, tänka och vara”, inte består i en viss sorts handlingar utan snarare av görs av vad makten för ögonblicket fått för sig att förbjuda. På ett badhus är exempelvis perioder av sysslöshet något som chefen känner till och tar med ro; på ett annat badhus blir sysslösheten en oppositionell handling eftersom chefen förbjudit den. På samma sätt kan informell flexibilitet och ad hoc-praktik utgöra motstånd inom ramen för ökad administrering och teknologisk kompetensurlakning medan regeldisciplin och initiativlöshet fungerar oppositionellt i den ”magra”, lagbaserade produktionen. De irrationella, och ofta produktionshämmande hugskotten från företagsledningar beskrivs i deras totala absurditet med ett nyktert underifrånperspektiv som man enbart i undantagsfall hittar i organisationsstudier. Avsaknad av yrkeskunskap och världsfrånvända managementperspektiv utgör ständiga hot mot de anställdas värdighet och ibland mot verksamheten som sådan. Detta framhävs inte minst av de talrika exemplen på hur anställdas olydnad räddar den operationella verksamheten från att haverera.

Även beträffande materiellt och mer symboliskt laddat motstånd tillfredsställer Karlssons hopplöck alla intressen. Bland den senare sortens motståndsberättelser får vi exempelvis ta del av hur avdelningen för webdesign ska göras ”hipp” för att imponera på kunder och ge en känsla av ”kreativ miljö”. På temat ”management of fun” inreds kontoret som ett lekrum för vuxna, bl.a. med biljardspel och ”ryska dockor” i mänsklig storlek här och var. Den ”framkommenderade roligheten” blir emellertid alltmer olustig, inte minst när de anställda upptäcker att ”deltagandet” bara är illusoriskt. När det kommer till kritan kan de inte ens förmå cheferna att införskaffa en vattenkokare till kontoret. Parallellt med att desillusionens kränka blekhet drabbar de anställda börjar de ryska dockorna röra på sig. Man hittar dem i toalettbåsen och en morgon är hela hissen fylld av dem. De börjar också uppträda med märken efter slag i ansiktet. Resultat: Det blir förbjudet att leka med dockorna och övervakningskameror installeras för att få fast vandalerna. Bland det mer arbetsprocessrelaterade motståndet märks fabrikschefernas simulerade omstruktureringar för att tillfredsställa koncernledningens trendkänsliga managementavdelning och den kinesiska mellanchefens införande av ett bonussystem som utjämnar företagsledningens nyinförda straffsystem och på så sätt förhindrar arbetaruppror utan att öppen ledningskritik hinner förekomma och därmed få någon chef att ”tappa ansiktet”.

”Den smidiga mellanchefen” är som bokens titel antyder ett återkommande tema. Man kan tänka sig mer rättvisande titlar, och antagligen också mer säljande titlar, men enligt författaren är tanken med huvudtiteln att motverka den enkla dikotomin mellan anställda och chefer som lätt uppstår när man diskuterar arbetsplatsrelaterat motstånd. Ledningen är inte en homogen enhet; det förekommer makt och motstånd på varje nivå i hierarkin och mellanchefens ”smidighet” består i att hela tiden parera påhopp både uppifrån och nerifrån.

Ett annat teoribidrag som presenteras i slutdiskussionen består i fruktbara distinktioner mellan "motstånd", "antisocialt beteende" och "privata angelägenheter". Dessa varianter av "organisatorisk olydnad" bringar stor reda i den anglosaxiskt präglade debatt som rasat kring "motståndets" vara eller icke-vara inom arbetslivet. Som Karlsson i Holmers och Simonssons antologi *Forskning om Arbete* (2006) påpekat, har den här diskussionen till stor del passerat den svenska arbetssociologin obemärkt, men huvudsakligen handlar den om hur motståndsbegreppet ska definieras och huruvida de senaste 30 årens "post-fordistiska" organisationsförändringar eliminerat möjligheten att praktisera motstånd inom arbetslivet eller ej. Karlsson lyckas med all tydlighet visa att motståndet lever, men det är knappast den fackliga kampen som står i centrum. Motståndsdefinitionen är nämligen bredare än så; den täcker in "allt som anställda gör, tänker och är som överordnade inte vill att de ska göra, tänka och vara och som medvetet riktar sig uppåt i den organisatoriska hierarkin". Kärnfrågan blir nu vad som rimligen kan anses medvetet rikta sig uppåt. Bäddar inte en sådan definition för att de mest triviala viljetrytningarna upphöjs till något mer än vad de är?

Läs och avgör själva. Motståndsberättelserna inrymmer i sanning stort och smått, men det är möjligt att den motståndsfokuserade debatten missat något här. Drömmen om "det historiska subjektet" vars kamp avgör mänsklighetens öde är måhända inte längre aktuell i en tid som vår – det vi idag frågar oss är ju snarare om subjektet alls lever? Och kanske ligger motståndsberättelsernas värde häri; de utgör *tecken på liv*.

Roland Paulsen, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Tobias Linné (2008) *Digitala Pengar. Nya villkor i det sociala livet*. Lund Dissertations in Sociology 83, Lunds universitet

Hur lär vi oss vad pengar är och hur de fungerar? Små barn leker ofta affär, och då får man handla för pengar, men värdet på varan eller dess pris är sällan formulerat som i vuxenvärlden. Förståelsen för att det finns pengar och vad de gör kommer, som så mycket annat i det sociala livet, före en mer detaljerad förståelse av fenomenet. Pengar är inte bara något vi möter i vardagen, det är också något som är svårt att greppa. I och med ämnets svårighetsgrad är det förstås extra angeläget att sociologer tar upp ämnet. Därtill kan man i skrivande stund se en direkt aktualitet i och med den ekonomiska krisen.

Tobias Linnés avhandling *Digitala Pengar. Nya villkor i det sociala livet* ställer frågan om vad som händer när pengar digitaliseras. Avhandlingens syfte, mer specifikt, är att analysera "hur pengars digitalisering förändrar villkoren i människors sociala liv" (sid. 10). Detta kan låta omfattande, men avhandlingen tar fram en viss aspekt, nämligen förändring i relation till Internetbanker. Det är i ljuset av den informations-teknologiska förändringen som Tobias Linné menar att man skall se den symboliska

omvandlingen av pengar. Det är en teknologiskt driven strukturomvandling, som inte i första hand handlar om förändrade uppgifter för banken. Avhandlingen riktar empiriskt in sig mot äldres användande av Internetbanker.

Avhandlingen är upplagd på ett traditionellt vis, och det menar jag inte vara ett problem, snarare tvärtom – det fungerar bra och gör det lätt för läsaren att finna sig tillrätta. Studien är uppbyggd kring intervjuer med användare och representanter för banker (totalt 29 intervjuer). Därtill kommer observationer av verksamheten på ett internetkafé för seniorer, vilka också utgör den större delen av de intervjuade användarna. Även industrimagasin har använts för att ge en mer heltäckande framställning av de förändringar som skett i relationen mellan banker och deras kunder.

Teoretiskt rör sig avhandlingen huvudsakligen inom den ekonomiska sociologin, även om tekniksociologi och gerontologi också är teman som spelar framträdande roller. Simmel är den sociolog som skrivit mest om pengar, och han innehar också huvudrollen i Tobias Linnés text. Simmel menar ju att pengar är unika då de enligt honom kan reducera både olika mål, men även medel, till ett allena rådande mål, nämligen pengar. Den simmelska tanken om att allt kan reduceras till pengar, och att pengar enbart har en kvantitativ bestämning, har kritiserats av en annan sociolog som i avhandlingen får komplettera Simmel, Viviana Zelizer. Tanken hos Zelizer är att pengar inte är identiska utan att de ges mening, exempelvis beroende på hur de skapas eller till vad de skall användas. En vikt hundralapp som fästes på ett kort är en annan sak än om den sätts direkt in på mottagarens lönekonto, vilket är ett typiskt Zeliskt exempel på hur pengar får social mening genom att de öronmärks. Ekonomiska teorier om pengar, vilka möjligen skulle kunna lämna bidrag till förståelsen av pengar, nämns, men diskuteras inte. Jag delar dock i huvudsak bedömningen som görs i avhandlingen att ekonomer tar ett alltför snävt grepp, och att sociologi behövs för att kunna sätta in pengar i en mer omfattande analysram.

Pengar har även en speciell förmåga att påverka och skapa relationer. De kan enligt Linné, som i detta avseende följer Simmel, utgöra ett slags benchmarking för olika fenomen, aktiviteter, med mera – vilka alla reduceras till ett ekonomiskt värde uttryckt i pengar. Men hos Simmel, och andra som skrivit om pengars och kommersens effekter på människor, är det svårt att skilja pengar från marknader. Marknader är de institutioner i vilka värden skapas, och flera interrelaterade marknader möjliggör den jämförelse av olika medel och mål som Simmel lyfter fram. Även om Simmel inte heller tar upp marknader, analyserar han kamp och konkurrens inom ekonomin. I ljuset av detta är det synd att diskussionen av marknader i avhandlingen i stort är frånvarande.

Avhandlingen innehåller en närhistoria av hur det svenska bankväsendet förändrats i och med digitaliseringen och införandet av internetbanker, och vi får se både hur banker och kunder förändrar sitt beteende, och därmed visas hur deras gemensamma relation förändras. Det framkommer tydligt i studien hur de äldre får problem i och med internetiseringen av bank- och postärenden. Utbudet av post- och bankkontor har minskats kraftigt, vilket gör att människor i hög grad tvingas använda Internet; de äldre saknar därtill ofta erfarenhet av datorer, vilket gör att de ofta blir dubbelt drabbade. Intressant är att se hur deras barn ofta utgör en källa till kunskap och

direkt hjälp för att hantera tekniken. Linné visar även hur en grupp äldre gemensamt försöker komma fram till sätt att hantera tekniken. Rädslan inför tekniken utgör ett problem och trots att digitala pengar är lättare att hantera än kontanter, som i sin tur är lättare än att bära omkring på metall, så skapar tekniken användningshinder för betydande kundsegment.

Det är enligt mitt förmenande i det empiriska som avhandlingens främsta bidrag ligger, även om urvalet av användare kan diskuteras. En något vidare teoretisk kring-syn kring pengar, kontext och struktur i form av korresponderande effekter av t.ex. marknad hade kunnat vara intressant i detta sammanhang. Det är dock sammantaget en mycket intressant läsning, och ett stycke samtidshistoria som vi bibringats.

Patrik Aspers, fakultetsopponent

Eva Olsson (2008) *Emotioner i arbete. En studie av vårdarbetares upplevelser av arbetsmiljö och arbetsvillkor*. Karlstad University Studies 2008: 6, Karlstads universitet

Eva Olssons avhandling om känslohantering i vården är ett exempel på det ökade intresset för känslornas sociologi. Bakgrunden är de förändringar som den offentliga sektorn genomgått de senaste decennierna, med ökade marknadsinslag men också nedskärningar och omorganisationer. Studien baseras på kvalitativa intervjuer med 22 vårdarbetare av olika kategorier, såväl läkare som sjuksköterskor, sjukgymnaster, barnmorskor, undersköterskor och en psykolog, verksamma i såväl privat som offentlig regi. Därtill har hon gjort en fokusgruppsintervju med åtta sjuksköterskor.

Olsson lutar sig mot Arlie Hochschilds interaktionistiska emotionsperspektiv och lånar, med vissa modifieringar, hennes begrepp. Vårdarbete är ett relationsarbete, vilket innebär att det kräver ett känslomässigt engagemang. Det innebär ett *känslomässigt lönearbete* i relation till patienterna, som kan handla om att ingjuta lugn och trygghet hos dem. Det innebär också ett känsloarbete i relation till kollegorna men kräver även hantering av de egna känslorna. Olsson introducerar även begreppet *här-bärgeringsarbete*, som innebär att vårdarbetaren kan vara tvungen att härbärga – eller bli en kontainer för – känslor hos patienten, t.ex av oro. Ett fungerande här-bärgeringsarbete kan innebära att med kollegornas hjälp bearbeta känslorna. Vårdpersonalen behöver både tid och rum för att avlasta varandra, bearbeta känslor och producera emotionell energi hos varandra.

Det visar sig att det finns uttalat missnöje med att jobba i landstinget. Organisationen är "girig", den kräver utan att ge tillbaka. Bekräftelse får vårdarbetarna istället från patienter eller kollegor. Men förutsättningarna för att få bekräftelse från kollegor har påverkats av omorganisationer och nedskärningar då kollegor fått sluta och då scheman lagts så att det finns mindre utrymme för kollegial interaktion. Det inne-

bär också att det finns mindre utrymme för interaktionsritualer där positiv emotionell energi kan genereras och solidariteten med gruppen stärkas. Olsson bygger här på Randall Collins arbete om interaktionsritualer. Hon använder sig också av Gerd Lindgrens begrepp buffertkulturer och drar slutsatsen att omorganisationerna har förändrat förutsättningarna för arbetarkollektiven att stötta varandra och utgöra en buffert mot negativa erfarenheter.

Olsson finner att de anställda i privat regi upplever att de där får den positiva bekräftelse från ledningen de saknat i landstinget. Den privata vårdideologin där patienten är kund och ska stå i centrum ligger väl i linje med den professionella vårdideologin. De anställda upplever också att de har större påverkansmöjlighet än i landstinget och att organisation och anställda strävar mot samma mål: att ge god service till patienterna. Olsson argumenterar för att det i vårdarbetet finns ett gemensamt fokus, nämligen patienten. Patienten är en symbol kring vilken arbetslagets ansträngningar förenas och är det som gör arbetet meningsfullt. Om inte organisationen tydligt sluter upp bakom patienten som symbol kan det leda till att personalen känner vanmakt. Olsson drar slutsatsen att det är viktigt att organisationen man arbetar i ger förutsättningar för att verkställa det professionella uppdraget. För vårdarbetaren ligger lojaliteten i uppdraget, inte med organisationen i sig. Det professionella engagemanget får inte försvåras av organisationen, vilket ibland är fallet med den offentliga organisationen.

Olsson ställer sig vidare frågan: Varför stannar man kvar på en arbetsplats där man inte trivs? Eller varför slutar man fast man trivs? För att förstå det använder hon begreppen *social inbäddning* och *balansering*. Social inbäddning handlar om att man ingår i relationella nätverk, på arbetsplatsen och utanför arbetslivet. Inbäddning på arbetet kan handla om att ha tid för samvaro, tillgång till buffertgrupper och att få bekräftelse, och utanför arbetet kan det handla om att ha sociala band till vänner men framför allt till familj. Här introduceras också en tanke om att för att uppnå en tillfredsställande jämvikt i olika relationer kan olika former av balansering krävas. En form av balansering är det mellan arbete och privatliv eller familjeliv, och en annan typ av balansering sker inom arbetet, mellan egna karriärambitioner och de organisatoriska förutsättningarna som råder. När det gäller att få ihop arbete och karriär med ett önskat privatliv skiljer sig strategierna åt mellan kvinnor och män. Olsson identifierar vidare en rad strategier för att hantera en situation där möjligheten att byta jobb inte finns.

Avslutningsvis presenterar författaren en typologi baserad på två variabler som båda kommer från ritualteorin: solidaritet med kollegor (eller gruppinklusion) och förekomsten av en förenande symbol, nämligen patienten. Finns både solidaritet med kollegor och patienten som symbol resulterar det i engagemang, hög arbetsinbäddning, solidarisk gemenskap och förekomsten av en fungerande buffertgrupp. Finns inte solidariteten med kollegor men däremot patienten som symbol kan vårdarbetaren försöka lösa det genom att föreställa sig en gemenskap med imaginära kollegor, vilka alla sätter patienten i centrum. Men en sådan föreställd gemenskap (Benedict Anderson) kan inte generera någon emotionell energi utan den känslomässiga påfyll-

naden får här ske genom patienter eller deras anhöriga. Finns en konkret gemenskap mellan kollegor men däremot inte den förenande symbolen, patienten i centrum, talar författaren om simulerad gemenskap. Här kan finnas andra förenande symboler, men de gör inte på samma sätt arbetet meningsfullt. Finns varken grupp-gemenskap eller uppslutning bakom patienten som symbol känner vårdarbetaren vanmakt. Med typologin vill Olsson också visa att olika grupp-konstellationer leder till olika individuella hanteringsstrategier.

Avhandlingen är präglad av att det emotionssociologiska perspektivet kom in ganska sent i avhandlingsprocessen, något som författaren ärligt redovisar och diskuterar. Hade emotionsperspektivet funnits med från början hade studien sannolikt designats annorlunda, både vad gäller urval och metod. En fråga författaren inte diskuterar är om det medför några konsekvenser för analysen att de intervjuade har så olika positioner och yrken. Ser kanske läkares, psykologers, arbetsterapeuters och sjuksköterskors känslor olika ut? Vad gäller metoden kunde observationer varit ett betydelsefullt komplement till intervjuerna, då författaren är intresserad av interaktionsritualer på arbetsplatsen. Olsson är dock väl medveten om det, och ibland tvingas man att nöja sig med det material man har – inte minst med dagens slimmade forskarutbildning.

Avhandlingen innehåller många intressanta iakttagelser och viktiga resultat. Känsloranalysen är poängfull, men tror jag att den i högre grad hade kunnat knytas till makt och social struktur och inte bara till social interaktion. Barbalet har i *Emotion, social theory and social structure: A macrosociological approach* kritiserat Hochschild för att hennes känsloranalys inte knyts till social struktur. Förvisso kan man hävda att Hochschild knyter an till social struktur genom att hon fokuserar känsloregler. Men Olsson går inte särskilt mycket in på hur känsloreglerna ser ut och fungerar, även om hon säger att de finns. Framför allt knyter hon dem inte till yrkesgruppernas profession och position. Missnöjet med den offentliga organisationen skulle man kunna tolka som att det råder osäkerhet och bristande förutsebarhet. Detta leder till känslan av att vara en bricka i ett spel – kanske snarare än bristfälliga relationer och interaktionsritualer.

Jag tror att det hade gått att med bibehållet fokus på känslor och känslorarbete, integrera frågan om makt och handlingsutrymme liksom frågan om position och social struktur i analysen. Det finns också många spår som hade kunnat följas upp och problematiserats mer, som jämförelsen mellan offentlig och privat regi. Men val måste alltid göras och avhandlingen är läsvärd som den är. Studier av arbetslivet och dess emotionella krav är angelägna för sociologin.

Kerstin Jacobsson, fakultetsopponent